

ВЛАДИСЛАВ ТОПАЛОВИЋ, ДАРКО ЂОГО

ПОЛНИ ИДЕНТИТЕТ У ЈАВНОМ БОГОСЛУЖЕЊУ ПО 1КОР 11, 2-16.

Увод

Посљедњих година западни, хришћански свијет интензивно се сусреће са културом исламског свијета. Ратови на Блиском Истоку покренули су нови талас досељавања муслимана у западне земље. Сусрет ових двају култура на тлу Европе, у земљама у којима је ислам до недавно био потпуно непознат, довео је до многих интеркултурних неспоразума. Можда најпознатији примјер напетости између двије културе представља питање облачења муслиманских жена у јавности. У земљама западне Европе данас се воде тешке дискусије о хиџабу, бурки, марами и, генерално, о положају жене у друштву заснованом на исламским идеалима. Ријеч је о једном осјетљивом питању које се, са једне стране, тиче вјерских колективних слобода, а са друге, индивидулане слободе сваке жене посебно. Ова дискусија у центар пажње ставља, дакле, родни идентитет у јавном простору. Док многи хришћани, али и секуларни грађани, у исламском обичају покривања жене виде опасност за темељне вриједности западне цивилизације, исламски апологети често посежу за једним, рекло би се, веома увјерљивим аргументом: Покривање главе, као и потчињеност жене мужу, није само муслимански обичај, већ је то правило које и самим хришћанима налаже Нови завјет. Наиме, у 1Кор 11, 2-16, од жена хришћанки се тражи управо оно што муслиманке са сваком ревношћу испуњавају. Чињеница да је савремено хришћанство одустало од Павлових ријечи, често се сматра изневјером сопственог извора вјере и попуштањем пред захтијевима секуларног окружења. Будући да је питање родног идентитета и положаја жене у друштву посебно важно у

мултикултурним друштвима данашњице, текст 1Кор 11,2-16 могао би се наћи у средишту пажње савременог међурелигијског и међуконфесионалног дијалога. Наведени текст се, такође, може наћи и у аргументацији различитих хришћанских, па и православних група које високо цијене и захтијевају овакву културу одјевања, посебно за вријеме богослужења. Зато је потребно поново изблиза погледати овај текст, историју његовог тумачења и његов значај за хришћане данашњице. Потребно је направити једну контекстуалну егзегезу 1Кор 11,2-16.

Кефалі – муж као глава жени. Метафора субординације или перихорезе?

Најпознатија Павлова метафора односа мушкарца и жене и полне различитости међу њима јесте метафора главе и тијела: „Сваком је мужу глава Христос, а муж је глава жени, а Бог је глава Христу“ (1Кор 11,3). Ова реченица била је омиљени библијски текст аријанских писаца¹ јер је дозвољавао тумачење по коме је Христос у субординираном односу према Богу, као што је и жена у односу на мужа. Истраживања, ипак, показују да ријеч кефалі има многу струка значења. Сходно томе, Павлову реченицу је могуће и другачије тумачити. Савремена библијска и филолошка истраживања указују на три могућа значења ријечи кефалі: 1. ауторитет, врховна власт, вођство; 2. извор, временско првенство; 3. истакнутост, синегдоха за репрезентативну улогу.

Септуагинта ријечју кефалі преводи јеврејску ријеч *rosh* и то тамо гдје *rosh* има недвосмислено значење ауторитета, врховне власти и вођства, односно гдје је ријеч о субординацији. Али, чак и у овим случајевима, по мишљењу већине коментатора, субординацију треба схватити у ширем и комплекснијем смислу, јер кефалі у Старом завјету „не значи суверенитет једне личности над другом, већ прије комуникацију међу њима“.² Средином двадесетог вијека S. Bedale је изнио тезу да кефалі значи извор.³ Реченица „Бог је

¹ Archibald Thomas Robertson and Alfred Plummer, *A Critical and Exegetical Commentary on the First Epistle of St Paul to the Corinthians*, Edinburgh 1914, p. 229.

² Hans Conzelmann, *1 Corinthians: A Commentary Hermeneia*, Philadelphia 1975, p. 21.

³ Stephen Bedale, "The meaning of κεφαλή in the Pauline Epistles", in: *Journal of Theological Studies* 5 (1954), p. 211-215.

глава Христу...“ значи да је Отац извор Христовог дожанства (*fons divinitatis*), односно Син је оно што јесте – у односу на Оца. Кефалј је извор или поријекло егзистенције. У односу између мушкарца и жене, то значи да је муж извор егзистенције жене у смислу редослиједа постанка. У другој глави Постања каже се да је жена створена од мушкарчевог ребра. Мушкарац, дакле, има временско првенство над женом. Ово, наравно, подразумејева субординацију. Редослијед постанка и систем битисања подразумејева различите позиције и улоге, односно нужно уводи субординацију. Али, питање је колико је могуће, с обзиром на физиолошку улогу главе у човјечијем тијелу, ову метафору тумачити тако да глава означава извор. Може ли физичка глава, заиста бити *извор* физичком тијелу? С друге стране, иако Павлова христологија на више мјеста говори изразима који се могу тумачити као изрази потчињености Христа Оцу (1Кор 8.6; 3,23; 15,24-28), слика „главе и тијела“ судећи по укупној Павловој христологији, не може никако имати смисао субординације или власти над неким. Ако постоји субординација између мушкарца и жене, онда је и Павлова христологија субординационистичка. У том смислу је врло значајна мисао Светог Јована Златоуста изнесена у његовој егзегези нашег текста: „Да је Павле мислио да говори о власти и потчињености, он не би изнио примјер жене и мушкарца, већ роба и господара...јер је жена слободна, једнака у части; такође и Син, иако је послушан Оцу, послушан је као Син Божији, послушан као Бог.“⁴ Иако није упутно да се у Павлов текст читавају патристичке тријадолошке догме, Хризостомова егзегза нам свједочи да је у историји тумачења ове метафоре преовлађивао став да је љубав између мушкарца и жене, као и послушност и узајманост, нешто што је изабрано, а не наметнуто. Узајамност, као и у односу Оца и Сина, почива на љубави и подразумејева једнаку част за обоје, али и различитост улога.

Један предпавловски текст који је постао саставни дио Посланице Филипљанима додатно освјетљује смисао односа главе и тијела, Бога и Христа, мужа и жене. Ријеч је о христолошкој химни у Фил, 2,6-9. Христос „није сматрао за отимање то што је раван Богу“ (Фил 2,6). Однос Бога и Христа нема ништа заједничко са самољубљем,

⁴ John Chrysostom, "Argumentum Epistolae Primae ad Corinthios" 26,2, in: J.P. Migne (ed.), *Patrologia Graeca*, vol. 61, p. 214.

уздицањем себе, афирмацијом себе. То није однос присилне, недобровољне субординације, већ примјер давања љубави. Ова љубав контролише употребу слободе, и у њој један афирмише и уздиже другог, даје му част кроз различите улоге које имају заједничку сврху. Грчки свети оци користе термин „перихореза“ када говоре о дијалектици различитости, реципроцитета и јединства.⁵ Однос мушкарца и жене је, у том смислу, паралелан односу Бога и Христа. То је однос „перихорезе“ (прожимања) улога које су различите, и части која је иста. Иако је у овој слици Христос, односно жена, у „обличју слуге“ (Фил 2,7), то не значи да је ријеч о присилној улози. Такође, „обличје слуге“ је израз који свој смисао добија тек у наставку, односно у изразу „име изнад сваког имена“ (Фил 2,9).

Перихореза је, дакле, израз који однос мушкарца и жене описује на најбољи начин. Овај израз стоји на пола пута између строгог хијераријског субординационизма који негира достојанство жене, и егалитаризма који негира и не цијени полну различитост, узајамност и симетрију у односу мушкарца и жене.

Семиотика покривања главе у култури Коринта

Одјећа је у људској култури често имала функцију моћног семиотичког система. Она је увијек генерисала знакове или сигнале класе, стила, става, скромности, расположења итд. У вези са ситуацијом у коринтској цркви и наведеним Павловим ријечима веома је важна чињеница да је одјећа често била знак части, нарочито женске; да је била знак сексуалне резервисаности и тиме власти над самим собом. Зато је Павлов савјет о покривању главе хришћанкама у Коринту потребно сагледати кроз културу одијевања жена у овом античком граду.

Истраживања показују да су римске, а не грчке културне норме биле доминантне у Коринту око средине првог вијека послје Христа. Грчка култура се у Коринт вратила тек након Павла, за вријеме цара Адријана. Зато треба сагледати статус жена у римском друштву и њихову културу одјевања која је означавала такав статус. Хорације нас извјештава о томе да је одговарајуће покривање главе код „поштованих жена“ служило као заштита њиховог дигнитета

⁵ Anthony Thiselton, *The First Epistle to the Corinthians*, Michigan/Cambridge 2000, p. 804.

и статуса „жене којој се не додацује“.⁶ Код „поштоване жене“ види се само лице. Покривало главе је показивало да свако ко додацује таквој жени, чини то уз извјестан ризик. Жена која се у јавности појавила без покривала слала би поруку да одбацује заштиту римског права од могућих нападача. Судаћи по оваквим културним и друштвеним нормама, Павлов савјет треба тумачити као жељу да се хришћанке (али и и хришћани) на својим јавним скуповима (литургијским сабрањима) држе културе одијевања средине у којој живе, а не као жељу да се на литургији учини и видљивом хијерархијска потчињеност жене мушкарцу. Покривало у Павловим ријечима није знак потчињености, чак ни чедности у моралистичком, односно сексуалном и вулгарном смислу. Покривало је знак пристајања на заштиту жене од стране римског права, чак и на хришћанском јавном богослужбеном скупу. То је знак прихватања правног поретка државе унутар централног хришћанског простора – евхаристијског сабрања. Иако је ово сабрање икона Царства Небеског у коме „нема мушког и женског“, оно је и даље у историји, у Царству Римском; оно није екстериторијални простор у односу на Рим као државу и културу и мора поштовати његов суверенитет. Павле је, иначе, оштро устао против евидентног „есхатолошког тријумфализма“ појединих коринтских хришћана, који су помислили да су се „већ зацарили“ (4,8), да је есхатологија већ „реализована“, да је, стога, „све слободно“ (10,23) и да их више никакве свјетовне норме не обавезују, јер су се „самоувјерено осјећали као да су већ сада стигли до циља.“⁷

Павлов савјет да жене покривају главу на јавном богослужењу не може бити универзална хришћанска заповијест и етос. Овај савјет је партикуларан јер се односи на једну партикуларну културу која чини његов контекст. Пред сваком новом партикуларном културом Павлов савјет добија, тако, другачије значење. Али, Павлов принцип је универзалан; он остаје исти: Хришћани и хришћанке нису, још увијек, слободни од свијета, његовог правног поретка, друштвених и културних норми.

У том смислу треба тумачити метонимију (ἐξουσίαν ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς διὰ τοὺς ἀγγέλους) у 1Кор 11,10. Покривало је, у овој

⁶ *Ibidem*, p. 801.

⁷ Σαββας Αγουριδης, *Αποστολου Παύλου 1. προς Κορινθίους Επιστολή*, Θεσσαλονική 1985, p. 89.

метонимији, замијењено ријечју ἐξουσία (власт, ауторитет). Светоотачко и православно тумачење није имало проблем са тим да ове ријечи тумаче као израз женске потчињености мушкарцу. Ипак, постоје врло значајни коментатори који ову метонимију разумију у активном значењу: *имаίηι власίη над неким*, а не *διήηι ηοοδ влаиηηу друηοηα*. Јован Златоусти каже: „Бити покривен знак је ауторитета.“⁸ За Теофилакта овај израз је „знак моћи“.⁹ Мноштво модерних и савремених аутора слаже се да је овај израз лингвистички могуће тумачити као симбол сопственог ауторитета над другим, као и израз потчињености под ауторитет другога.¹⁰ Иако о овоме још увијек постоји дискусија, може се закључити да због помињања „анђела“ у наставку истог стиха, ἐξουσία може да значи „моћ против напада демонских сила, палих анђела“, односно да покривена жена има сопствену моћ заштите у јавности.

Када се овакво виђење постави у историјски контекст римског друштва, видјеће се колико је традиционално тумачење овога библијског текста често било погрешно. Наиме, у модерној библијској егзегези дуго је постојао консензус о томе да су многе коринтске жене које су имале пророчку харизму биле под притиском одређених група да одбаце своја покривала у име слободе и полне једнакости које им даје нови живот у Христу. Павле, по овом тумачењу, инсистира на покривању јер жели да потисне такву идеју о једнакости или макар њено манифестовање у јавности. Али, по тумачењу које своје утемељење налази у историјском контексту, Павлово инсистирање на покривању жена има управо обрнуту сврху: Он жели да жене учини самопоузданим и аутономним у свом самопоуздању. Покривало им служи да задрже контролу над сопственим главама, у смислу контроле самопоуздања пред јавним наступом, а не у аскетском и моралном смислу контроле над страстима. Покривање главе је знак ауторитета и слободе. „Са покривеном главом жена је могла ићи било куда, безбједно и са дубоким уважавањем.“¹¹ Иако нема доказа за тврдњу да је покривање било специфичан знак

⁸) John Chrysostom, "Argumentum Epistolae Primae ad Corinthios" 26,2, in: J.P. Migne (ed.), *Patrologia Graeca*, vol. 61, p. 214.

⁹) Theophylact, "Epistole Prime Divi Pauli ad Corinthios Expositio", in: J.P. Migne (ed.) *Patrologia Graeca*, vol. 124, p. 697.

¹⁰) A. Thiselton, *The First Epistle to the Corinthians*, p. 838.

¹¹) *Ibidem*, p. 839.

пророчког ауторитета на коринтским богослужбеним скуповима, семиотички кôд полне диференцијације у римском друштву даје нам за право да закључимо да је покривање жена у Павловим ријечима имало значење активног, а не пасивног ауторитета, односно *имајши власт над нечим*, а не *бијши њод влашћу другога*.

Вредновање полне различитости

Павлов текст инсистира на поштовању полне различитости, али то не подразумијева обавезну хијерархију полова. Поента Павлових ријечи је следећа: Мушкарци и жене једном другом су „слава“. И једно и друго су „слава“ различитих личности: мушкарац је „слава Божија“, а жена „слава мужевљева“ (1Кор11,7). „Како је жена од мужа, тако је и муж из жене, а све је од Бога“ (1Кор 11,12). Многим традиционалним коментаторима овога текста промакла је чињеница да Павле не говори само о женама, него и о мушкарцима. Као и жене, и мушкарци имају свој „дрес-кôд“ који захтијева „φύσις“ (природа, 1Кор 11,14). Полна различитост не смије бити поништена, већ поштована, вреднована и изражавана. Полна различитост је Божије дјело које није укинута. Чак ни у име слободе у Христу изражавње полног идентитета у друштвеном и јавном животу не смије бити одбачено. А то изражавање слиједи форму културе која нас окружује.

Закључак

У овом тренутку морамо се вратити мало уназад и још једном се запитати какву поруку ово хришћанско учење има за савремени свијет. Након што смо преиспитали контекст павловске теологије родних односа, дужни смо да видимо да културни контекст семитске културе није био једини извор његовог инсистирања на томе да жене хришћанке носе покривла на глави у 1 Кор. Наравно, не можемо искључити да је то тако схваћено током дугог периода - као само једно теолошко тло за семитску и уопште блискоисточну праксу покривања главе жене (и посебне косе). Касније се овај културни контекст одржао, али, иако то није супротно Павловој теологији, није ни укоријењено у њој. У давним временима хришћанске жене су носиле покривала за главу не зато што су биле робови својих мужева. То би било у супротности са намјером Павловог

текста, као и са патристичком егзегезом истог. Ријеч „глава“ није ту да успостави пуку подређеност, већ да обезбиди јединство у различитости и различитост у јединству.

У овом смислу, хришћанска егзегеза мора бити поприлично разочаравајућа за радикалне хришћане, радикалне муслимане и радикалне секуларисте истовремено. Радикални муслимани морају бити разочарани чињеницом да на хришћанској страни не постоје теолошка учења која би могла бити у складу са њиховом праксом. Радикални хришћани морају бити разочарани чињеницом да не постоје стварни теолошки темељи праксе литургијског покривања главе као својеврсне обавезне праксе: била је и још увек је то културна пракса чије значење у граду Коринту крајем 1. века п.Х. није идентично савременој пракси у данашњој Русији или САД-у. И на крају, радикални секуларисти морају бити разочарани хришћанским нагласком на обавезној полној диференцијацији. Пројект еманципације већ дуго настоји да потпуно уништи полну/родну диференцијацију као „застарјели“ концепт у којем су жене увијек жртве „патријархалних“ структура које траже доминацију. Хришћанска теологија не подржава доминацију, али ни и индиферентност. Јединство у различитости, према тројичном моделу (имајући у виду онтолошку разлику између Нествореног и створеног), захтијева не само једносустност, већ и стварну разлику и стварни поредак. Свијет не би био сретније мјесто за живот ако би сви евентуално постали андрогини.